

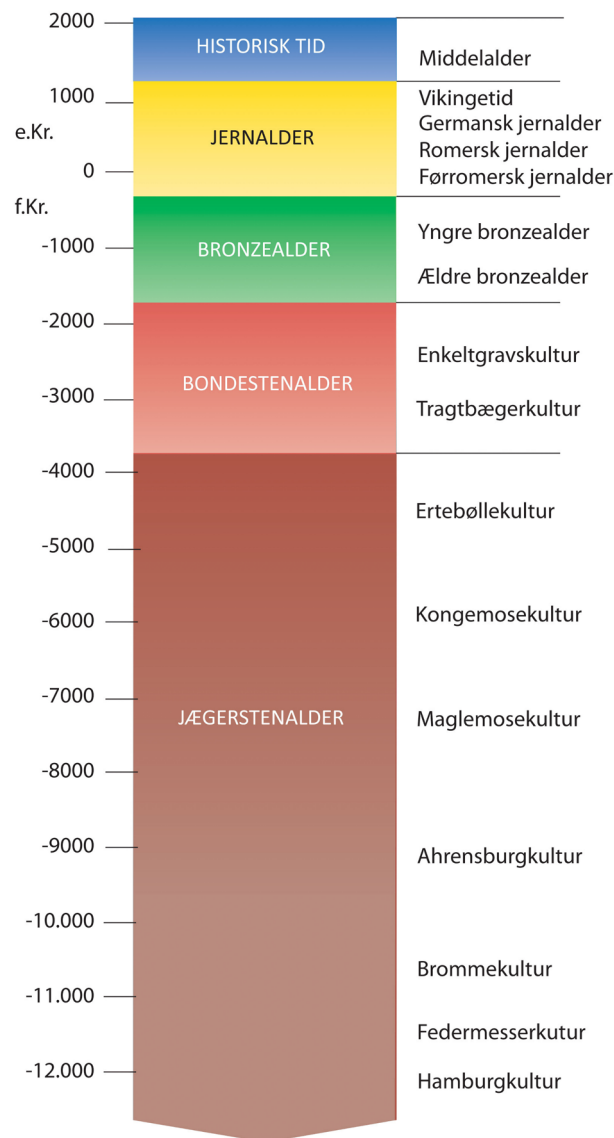
Udgravning af kystboplads fra stenalderen ved Klarup, ca. 5.300-3.000 f.Kr.

Arkæolog Karen Povlsen

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	3
Undersøgelsens resultater	4
Stenalderboplads	4
Grav fra bondestenalderen	7
Jordovne fra ældre bronzealder	8
Hustomter fra yngre bronzealder	8
Sammenfatning og perspektivering	8
Hvis du vil vide mere	8

Indledning

I slutningen af jægerstenalderen og starten af bondestenalderen var Aalborg-området et øhav. Klimaet var nogle grader varmere end i dag, og vandstanden ca. 5 m højere. Øerne var beboede af små grupper af mennesker, der udnyttede de fiskerige farvande, drev jagt og samlede planter og nødder.

I forbindelse med anlæggelse af et nyt boligkvarter ved Kærhavegård i det sydvestlige Klarup, udgravede Nordjyske Museer resterne af en kystboplads på kanten af en bakke, der nu kaldes Lodsholm, og som i stenalderen var en lille ø. Kystbopladsen knyttede sig til et lavvandet farvand, der har været et godt fiskested. Derfor har mennesker vendt tilbage til denne kyst igen og igen gennem omkring 2.000 år.

Undersøgelsens baggrund

I sommeren 2019 blev museet kontaktet af bygherre, der ønskede at udstykke en ny etape af boligkvarteret ved Kærhavegård i Klarup.

På en tidligere etape af udstykningen er der udgravet et kulturlag ved stenalderens kystlinje.

På de højere dele af bakken er fundet rester af bebyggelse fra bondestenalder, bronze- og jernalder. Nærmest ved det aktuelle areal er der tale om hustomter fra jernalder og neolitikum.

Derfor anbefalede museet en arkæologisk forundersøgelse af arealet. Denne blev udført i oktober 2019. Under forundersøgelsen fandtes omfangsrige rester af en boplads på stenalderens kystskrænt i form af et mørkt lag med store mængder affald fra produktionen af flintredskaber, selve redskaberne samt potteskår. Derudover lokaliseredes to hustomter fra bronzealderen ovenfor kystskrænten.

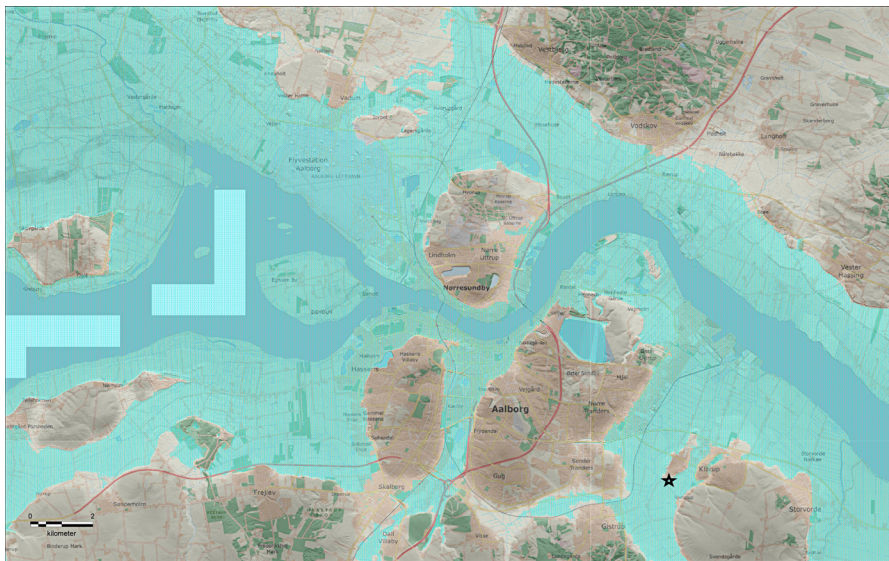

Lokalområdet i oldtiden

I bopladsens samtid stod vandet højere end i dag. Dette skyldes til dels den lidt højere temperatur, men primært kommer forskellen af, at landet hæver sig efter ismassernes tryk under sidste istid. I Nordjylland er der til stadighed en landhævning i gang på få centimeter pr. hundrede år.

Figur 1. Til venstre tre pilespidser, såkaldte tværpile, fundet på kystskrænten. Pilespidserne æg er den brede ende, og de har været skæftet som vist på tegningen til højre.

En digital højdemodel kan bruges til at få et billede af forholdene i stenalderen. På figur 2 ses sådan en model lagt over et kort over Aalborgområdet, med udgravningen ved Kærhavegård vist med rød stjerne. Høje områder er mørke, lave er lyse.

Figur 2. Digital højdemodel lagt over et kort over Aalborgområdet. På områder, der er lavere end 5,2 m, er der lagt lyseblå farve. Det svarer til havets udbredelse i stenalderpladsens samtid, ud fra vores nuværende viden. Det må bemærkes, at de store kridtgrave i området også er lyseblå. Her ville der ikke have været vand i stenalderen. Udgravningen ved Kærhavegård er vist med sort stjerne.

© Datafordeler og Peter Moe Astrup, Moesgård Museum

Ud fra vores nuværende viden om vandstandsændringer i Limfjorden, var vandstanden i Aalborgområdet omkring 4.000 f.Kr., hvor stenalderhavet stod på sit højeste, ca. 5,2 m højere end den er nu.

På figur 2 er der lagt blå farve på alt, hvad der er mindre end 5,2 m over havniveau på den digitale højdemodel. Her kan man se, at det, der nu er Aalborg centrum, stod under vand i stenalderen. Kun bakkeknoldene stod som øer. Bopladsen ved Kærhavegård lå i på sydspidsen af en ø.

Langs den gamle kystlinje kendes flere rester af boplads, hvor man har udnyttet de rige ressourcer i havet. De højere temperaturer betød, at der fandtes dyreliv på disse breddegrader, som man nu skal længere mod syd for at finde, fx har der levet havskildpadder i de danske farvande. Man jagede stort set alle tilgængelige arter, bl.a. den nu uddøde gejrfugl, der mindede om en pingvin, og blev ca. 70 cm høj.

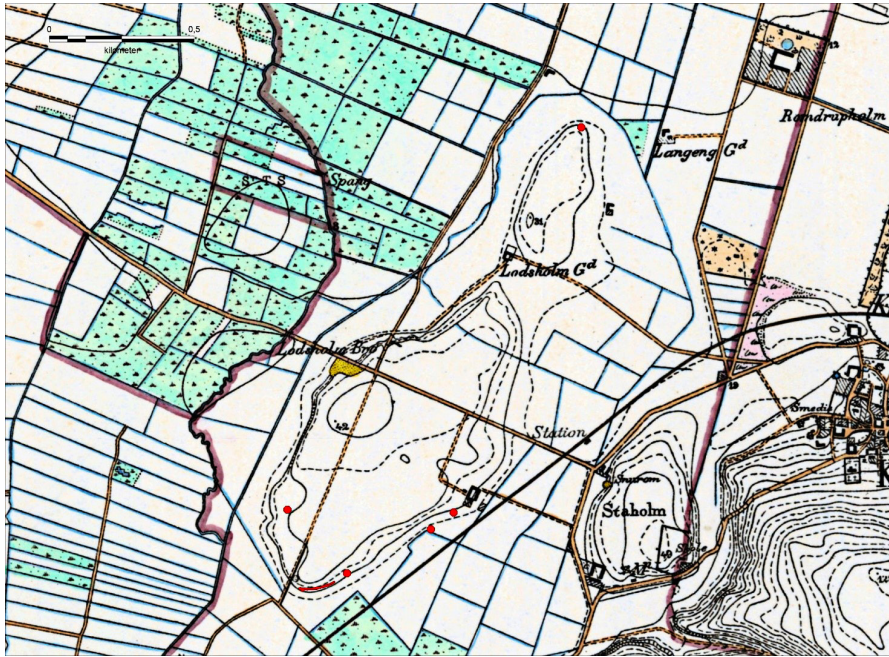
Undersøgelsens resultater

Under udgravningen undersøgte bopladsresterne fra stenalderen. Desuden viste det sig, at der på den gamle kystkrænt var anlagt en grav i bondestenalderen. I ældre bronzealder havde man haft jordovne på skrænten, og oven for skrænten havde en familie haft deres bolig i yngre bronzealder.

Stenalderboplads

Resterne af kystbopladsen fra stenalderen udgjordes af et mørkt brunligt jordlag, der indeholdt flintredskaber, store mængder affald fra produktionen af flintredskaber, ildskornede sten og trækul. Laget er opstået ved, at dagligdags affald fra fisketure, jagt og indsamling af føde, tilvirkning af redskaber mm er efterladt på stedet, blandet med sand fra underlaget og jordpartikler, der er føjet til. Dette lag kaldes et kulturlag. Laget var op til 30 cm tykt. Det fandtes i en ca. 10 m bred bræmme langs den tidligere kyst. Under udgravningen undersøgte vi det i en længde af ca. 130 m. Der er altså tale om meget store mængder affald, og laget må i sin tid have være både tykkere og bredere. Alt det affald kommer fra, at folk er kommet igen og bosat sig på det samme sted på

kysten igen og igen over mange år. Ydermere ved vi fra forundersøgelsen samt andre undersøgelser, at i hvert fald hele sydsiden, og måske hele kysten af den tidligere ø, der nu hedder Lodsholm, har været benyttet på samme måde.

Figur 3. Udsnit af historisk kort (de høje målebordsblade fra slutningen af 1800-tallet) med Lodsholm. Den røde streg nederst viser kulturlaget, som blev undersøgt ved denne udgravning, mens de røde prikker viser, hvor der tidligere er registreret rester af stenalderbosættelse langs stenalderkysten.

I laget fandtes enkelte ildsteder, et af dem var stenbygget, mens andre fremstod som lave fordybninger med trækulsholdigt fyld.

Figur 4. Ildsted i kulturlaget på kystskrænten. Dette ildsted er C-14 dateret til ca. 4.000 f.Kr., hvilket er lige på overgangen mellem jægerstenalder og bondestenalder.

Flintredskaberne i kulturlaget omfattede økser, pilespidser, bor, skraber og flækker. Flækker er lange smalle afspaltninger af flintesten. Siderne af sådan en flække er meget skarpe, og en flække kan således bruges til at skære med. Derudover kan en flække bruges til at lave andre redskaber af, fx skraber, bor og pilespidser.

Fund fra stenalderkulturlaget ved Kærhavegård

- Økser
- Pilespidser
- Flækker
- Skrabere
- Bor
- Potteskår
- ... og masser af flintaffald

Figur 5. På denne planche ses eksempler på de redskaber, der blev fundet i kulturlaget. Til venstre ses øverst på billedet en skiveøkse, nederst på billedet en kerneøkse. I midten ses til venstre på billedet bunden af et lerkar fra sen jægerstenalder, og til højre på billedet et skår fra siden af et lerkar fra bondestenalder. I nederste række ses fra venstre en skraber, et bor og tre flækker. Øverst til højre tre pilespidser.

Fund og C-14 dateringer (se faktaboks nedenfor) viste, at kystbopladsen havde været i brug i ertebøllekulturen, som betegner den sidste del af jægerstenalderen, samt i den tidlige del af tragtbægerkulturen (den første bondekultur i området, se faktaboks nedefor), og tidsrummet ca. 5.300 – 3.000 f.Kr. ser således ud til at være dækket.

Desværre fandtes der ikke rester af de huse eller hytter, som menneskene, der benyttede bopladsen, boede i.

¹⁴C-analyse

Kulstof-14 bruges til at tidsbestemme eller datere organisk materiale, altså materiale fra mennesker, dyr og planter.

Kulstof (C) er et grundstof, der indgår i alle levende organismer. ¹⁴C har de samme egenskaber som almindeligt kulstof (¹²C), men er radioaktivt. Når en organisme, fx et menneske dør, mindskes antallet af C-14 atomer i det døde menneske derefter langsomt, eller henfalder som det kaldes. Ved at måle den mængde af ¹⁴C, der er tilbage i et materiale, kan man derfor regne ud, hvor gammelt det er.

¹⁴C-analyserne udføres af fysikere, som modtager de materialer, der udvælges fra forkullet materiale - oftest fra makrofossil-analyser.

Ertebøllekultur

Ertebøllekulturen er særligt kendt for de specielle boplads, der kaldes køkkenmøddinger. Det er store opkobninger af måltidsrester, særligt østersskaller. Nogle af køkkenmøddingerne blev brugt i mere end 1000 år. De steder i landet, hvor der ikke var gode muligheder for at finde østers, virker bopladsene dog noget mindre.

Der kendes flere grave fra Ertebøllekulturen. Gravgaver og udsmykning viser at de troede på et efterliv.

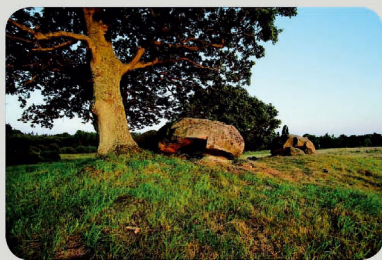
I Ertebøllekulturen boede de hovedsageligt langs kysterne, men i den senere del af perioden flyttede de også ind i landets indre dele. I løbet af Ertebøllekulturen begyndte de syd for Danmark at omstille sig til landbrug. Importfund viser, at Ertebølle-jægerne havde gode kontakter til bønderne mod syd.

Ertebøllekulturens karakteristiske redskaber er tværpile og skiveøkser af flint. I løbet af Ertebøllekulturen begynder de at lave krukker og spækklamper af keramik.

Tragtbægerkultur

Tragtbægerkulturen (3900 – 2800 f. Kr.) har fået sit navn fra lerkar med tragtbægerformet hals, der dukker op i hele den nordlige del af Europa omkring 4000 f.kr. Lerkarrene er ofte rigt dekoreret.

Perioden er kendt for de mange storstensgrave, dysserne og jættestuerner. Der har oprindeligt været omkring 30.000 storstensgrave i Danmark, i dag er kun 10 % bevaret.

I begyndelsen boede man i toskibede huse på små boplads omgivet af ganske små opdyrkede områder. I løbet af perioden bliver bopladsene større og landbruget udvikles, blandt andet med ard og brugen af trækokser. Tragtbægerkulturen havde et rigt rituelt liv hvor ofringer af lerkar, dyr og mennesker i søer og moser eller på store samlingspladser spillede en vigtig rolle.

Grav fra bondestenalderen

Udgravningen af kulturlaget bød på en stor overraskelse, da det viste sig, at resterne af, hvad der sandsynligvis var en grav fra tragtbægerkultur, dukkede op i laget. Gravlæggelsen viste sig som en koncentration af en mængde ravperler, stykker af et dekoreret lerkar samt en såkaldt dolkstav af flint. Dolkstave af flint blev lavet som efterligninger af klinger af kobber, som sandsynligvis kom fra det sydlige Polen eller det sydøstlige Tyskland. Der er sandsynligvis tale om våben brugt ved ceremonielle lejligheder. I tragtbægerkulturen var der et rigt rituellet liv, der bl.a. knyttede sig til begravelser, som vi fx ser det med jættestuerne. Fundet af dolkstaven viser, at der er foregået noget helt særligt på stedet – måske begravelse af en person, der har haft en fremtrædende position i det rituelle liv?

Figur 6. Dolkstaven, der blev fundet lige uden for det formodede gravkammer. Den har antageligvis været skæftet som et hugvåben, hvor dolkstaven pegede ud fra et langt skaft.

Figur 7. Ravperler fra begravelsen. Det øverste og det venstre billede viser samme perle fra to vinkler.

Figur 8. Skår af lerkar, der fandtes i det formodede gravkammer.

I forbindelse med ravperler og dolkstav blev der fundet en grøft, der kan være resterne af et fundament til et træbygget gravkammer til den døde. I århundrederne inden man begyndte at opføre storstensgrave som dysser og jættestuer, anlagdes gravmonumenter i form af lange jordhøje med træbyggede gravkammer. Det kan være resterne af et sådant kammer, der blev fundet i kulturlaget.

Jordovne fra ældre bronzealder

I ældre bronzealder var der blevet anlagt mindst ti jordovne, også kaldet kogestensgruber, på kystskrænten (C-14 dateringer af kogestensgruberne ligger mellem 1500 f.Kr. og 1050 f.Kr.). Hvorvidt der stadig var åbent vand ud for kystskrænten på dette tidspunkt, er endnu ikke afklaret, men det har sandsynligvis været muligt at færdes i dalen med små både, enten på åbent vand eller et vandløb. Placeringen af kogestensgruberne kan meget vel være valgt, fordi den var synlig fra den færdselsåre, som dalbunden har udgjort, eller i forbindelse med jagt og fiskeri.

Hustomter fra yngre bronzealder

Oven for stenalderens kystskrænt fandtes to hustomter, der sandsynligvis skal dateres til yngre bronzealder, ca. 1100 f.Kr.-500 f.Kr. Bestemt nærmere ud fra udformningen af den bedst bevarede hustomt, er der tale om århundrederne 900-700 f.Kr.

Her har en enkelt husholdning slået sig ned på spidsen af det, der nu ikke længere var en egentlig ø, men et bakkedrag. De to hustomter kan have afløst hinanden på stedet. Datidens huse har sandsynligvis kunnet holde i omkring 30 år, og husholdningen kan således have været der gennem et par generationer. Længere mod nord på bakkedraget er der fundet flere hustomter fra yngre bronzealder, og det er sandsynligt, at en eller nogle få husholdninger beboede stedet og flyttede rundt her gennem generationer.

Sammenfatning og perspektivering

De store kystbopladser fra den sene jægerstenalder ved Limfjorden og andre steder i Danmark er et fænomen, som i arkæologiske kredse er kendt langt ud over landets grænser. Pga. usædvanligt gode bevaringsforhold ved vi meget om, hvad der blev spist, vi kender til deres både af udhulede træstammer, og de tilhørende årer, der blev dekoreret med geometriske mønstre.

Udgravningen ved Kærhavegård giver os et indblik i, hvordan landskabet i Aalborgområdet blev benyttet af jægerfolkene fra ertebøllekulturen, og senere af de tidlige bønder. Begravelsen føjer tillige en brik til billedet af det rituelle liv i tragtbægerkulturen.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende oversigtsværker.

Jensen, J. 2001: *Danmarks Oldtid, bind 1. Stenalder 13.000 f.Kr. – 2.000 f.Kr.* Gyldendal

Jensen, J. 2001: *Danmarks Oldtid, bind 2. Bronzealder 2.000 f.Kr. – 500 f.Kr.* Gyldendal

Kogestensgrube

Kogestensgruber er jordovne og forekommer tit på bopladser fra oldtiden, især i bronze- og jernalder (1.700 f.kr.-750 e.kr.). I grubens bund ses ofte et sort trækulslag, fra det bål, der har opvarmet et lag af håndstore sten. På stenene har man lagt sin steg. Den har nok været indpakket i blade el. lign. for at beskytte kødet mod den kraftige varme - og ikke mindst den græstørv eller jord, der er brugt til at dække gruben til for at holde på varmen. Efter nogle timer er maden gennemstegt og klar til servering.

Kogestensgruberne kan også være brugt til at markere sit område - eller som en del af religiøse aktiviteter, som de kendes fra bronzealderens lange rækker af kogestensgruber.

Udgravningsdata

Kærhavegård IV, etape 3

- Nordjyske Museer jnr. ÅHM 7179, forår 2020
- Fund & Fortidsminder: 120110 sb 29, 34, 35, 36, 37
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 19/06692
- Bygherre: MJOM K/S
- Undersøgt areal: 3.375 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Karen Povlsen
 - Arkæologerne Diana Windfeldt-Schmidt og Lars Ole Hasager Kirk
 - Museumsassistent Rasmus Gregersen
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg